

A.PLATONOV'UN "CAN" ADLI ESERİNDE YENİ DÜZENİN İNSAN VE TOPLUM ÜZERİNDEKİ ETKİSİ*

Ayla KAŞOĞLU**

ÖZET

Andrey Platonov, 20. yüzyıl Rus edebiyatının ilk yarısında kendini gösterir ve özgün bir üsluba sahiptir. Platonov'un eserlerinin ana teması Ekim Devrimi öncesi ve sonrasındır. Gorki ve Şolohov gibi yazarlarla aynı temayı işlemesine rağmen her iki yazarın aksine Platonov, toplumdaki gidişatı beğenmeyerek tespit ettiği eksikleri, hataları dile getirmekten çekinmez ve rejim düşmanı damgası yemekten geri kalmaz. Eserleri Sovyet karşıtı bulunup yasaklanmasına rağmen ne ilginçtir ki, bizzat kendisi değil oğlu henüz on beş yaşında iken cezalandırılıp rejim düşmanı ve ajanlık suçlamalarıyla toplama kampına gönderilir.

Platonov, ülkemizde özellikle "Çukur" (Kotlovan) ve "Çevengur" adı altında dilimize çevrilen eserleriyle tanınır. 1934 yılında yazdığı "Can" adlı uzun öyküsü ise 2007 yılında dilimize çevrilmiştir. Eserde Moskova Ekonomi Enstitüsü'nde eğitimini tamamlayan Nazar Çagatayev'in Asya Çölü'nde geçirdiği yıllar aktarılır. Aynı zamanda bu eserde açlıktan kırılan yoksul çöl halkının hayatta kalma mücadelesi ile Sovyet ekonomi politikalarının başarısızlığı dile getirilir. Kimliğini unutmışlardan oluşan göçebe insanlar, yani Canlar herkesin dışladığı kimselerdir. Bir yanda yoksulluk, açlık, acı, umutsuzluk, doğanın önlerine çıkardığı engeller, diğer yanda ise içinde bulunulan koşulları değiştirmeye duyulan inanç bir arada verilmeye çalışılmaktadır.

Bu çalışmada Platonov'un "Can" eserinde uçsuz bucaksız bozkırlarda yeni bir yurt edinme mücadelesinin yanı sıra uygulamadaki hatalar ve bu bağlamda toplumsal ve bireysel çatışmaların nasıl yer aldığı irdelenmeye çalışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Orta Asya, Yeni Düzen, halk, sefalet, umut

THE IMPACT OF NEW ORDER ON PEOPLE ON SOCIETY IN PLATONOV'S WORK "DZHAN"

ABSTRACT

Andrei Platonov shows himself in the first half of the 20th century Russian Literature and has a distinctive style.

The main theme of Platonov's works is the pre and post period of the October Revolution. Although writing about the same theme as the authors Gorky and Sholokhov, Platonov, on the contrary, dislikes the conduct in the society and does not abstain to depict the defects and lacks he has noticed, and therefore is branded to be the enemy of the regime. Although his works were regarded against the Soviet Regime and banned, it is ironical that not him but his 15-year-old son was punished and sent to the concentration camp with the accusation of being both a enemy of the regime and a spy.

Platonov, is known in our country especially with his works which are translated into our language as "The Foundation Pit" (Kotlovan) and "Chevengur". The long short story "Dzhan" which he wrote in 1934 was translated into our language in 2007. This work describes the years spent in the Asian Desert by Nazar Chagatayev who completed his education in the Moscow Economy Institute. It also describes the survival struggle of the starving poverty stricken desert people, and the failure of the Soviet economical policy. Nomads who have forgotten their identities; that is, "Dzhans" are the people expelled by everybody. On one hand poverty, starvation, agony, despair and obstacles created by the nature, on the other hand the faith to change the conditions they are in are tried to be given together.

In this article, next to the struggle to obtain a new land in the vast steppes, errors in application and how the social and individual conflicts take place in this respect will be examined in Platonov's work "Dzhan".

* Bu makale XI.Uluslar arası Dil Yazın Deyişbilim Sempozyumunda bildiri olarak sunulmuştur (13-14 Ekim 2011, Sakarya).

** Prof. Dr. Ayla Kaşoğlu, Gazi Üniversitesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, akasoglu@gazi.edu.tr

Key words: Central Asia, order, folk, poverty, hope

Gerçek ismi Andrey Platonoviç Klimentov olan Andrey Platonov (1899-1951), 20. yüzyıl Rus edebiyatının ilk yarısında kendini gösterir ve özgün bir üsluba sahiptir. 1918 yılından itibaren şiirleri, düzyazı eserleri görülmesine rağmen yazar olarak asıl 1927 yılından itibaren tanınmaya başlar. Moskova'da "*Molodaya gvardiya*" yayınevi yazarın ilk düzyazı derlemesi olan "Yepifan'ın Tesviye Havuzları"nı (Yepifanskiye şlyuzı) yayımlar. 1928'de "Aziz İnsan" (Sokrovenniy çelovek), 1929'da "Ustanın Kökeni" (Proishojdeniye mastera) ve "Şüpheli Makar" (Usomnivşiyasya Makar) adlı eserler verir. "Şüpheli Makar" adlı öyküsünden dolayı eleştirilere maruz kalır. Proleter yazarlar teşkilatı olan RAPP lideri Leopold Averbah, 1929 yılında "*Na literaturnom postu*" dergisindeki "Bütünsel Boyutlar ve Ferdi Makarlar Hakkında" (O Tselostnih masştabah i çastnih Makarah) adlı makalesi ile Platonov'u eleştirir. Bu eleştiri yazısında Makar, yazarla özdeşleştirilmiş ve Makar'ın düşünceleri yazarın kendi tasarısı olarak değerlendirilmiştir (Hacızade 2006:9).

Platonov'un eserlerinin ana teması Ekim Devrimi öncesi ve sonrasıdır. Gorki ve Şolohov gibi yazarlarla aynı temayı işlemesine rağmen her iki yazarın aksine Platonov, toplumdaki gidişatı beğenmeyerek tespit ettiği eksikleri, hataları dile getirmekten çekinmez ve bunun sonucunda rejim düşmanı damgası yer. Eserleri Sovyet karşıtı bulunup yasaklanmasına rağmen ne ilginçtir ki, bizzat kendisi değil oğlu henüz on beş yaşında iken cezalandırılıp rejim düşmanı ve ajanlık suçlamalarıyla toplama kampına gönderilir. 1931 yılında ise Stalin, "*Krasnaya nov*" dergisinde Platonov'un "Yedek" (Vprok) adlı eserini okur ve tepkisini bugün arşivde saklanan derginin kenarına aldığı notlarda "Bu Rusça değil, saçmasapan bir dil(...)" şeklinde ifade eder. Stalin'in kararı ilk sayfada şöyle yer alır: "Düşmanlarımızın ajanlarından birinin kolhoz hareketini sabote etmek üzere yazdığı bir öykü bu" (Volkov 2008:173). Neticede Platonov, yasaklı yazarlar listesinde yerini alır. "Yedek" adlı uzun öyküde farklı türden yoksullar anlatılmaktadır. Bu farklı türden yoksullar kavramıyla kendi döneminde artık önemini yitiren aydın kesimden olan insanlar ele alınır. Yazar, daha ilk sayfada gerçek uğruna mücadele etmenin önemini belirtir. Köyleri gezen yazar, yeni bir "geleceğe" ulaştırmak için yönetimin bu köyleri büyük bir hızla yok ettiğine şahit olur. Bu eserin kahramanı baş dönmesinden uzak bir köy aramaktadır. "Baş dönmesi" derken Stalin'e de ironik bir gönderme yapılarak Stalin'in yanlış politikasının baş dönmesine neden olduğu vurgulanır (Hacızade 2006:19).

Bilindiği gibi Rusya'da 1917'de Bolşeviklerin iktidara gelmesiyle ülkede sosyalizm dönemi başlar. Rusya, Birinci Dünya Savaşı ve iç savaştan dolayı başta ekonomi olmak üzere birçok yönden yıpranmıştır. Ülke endüstrisi çökmüş, milli kaynakların büyük bölümü uzun bir dönem devrimci mücadele için harcanmıştır. Bolşevikler ülkenin içine düştüğü bu dar boğazdan kurtulması ve Rus ekonomisinin canlanması için "Yeni Ekonomi Politikası"nı (NEP) uygulamaya koymuşlardır (21 Mart 1921). Söz konusu politika bazı üretim alanlarında devlet tekelinin kaldırılmasını, belli alanlarda küçük işletmelerin açılmasına izin verilmesini ve çiftçilerin ürünlerinin zorla ellerinden alınmasının durdurulmasını öngörür. Kısacası NEP, ülke ekonomisinin kendini toparlayabilmesi için geçici bir süreliğine sosyalizmin bazı ilkelerinden taviz vermesi anlamına gelmektedir. En önemli amaçlarından biri sosyal sınıf farklılıklarını ortadan kaldırmak olan Bolşevikler, bu kez kendi elleriyle sermaye sahibi girişimcilerin serbest ticarete atılmasına izin vererek aslında bir anlamda burjuva kültürünün yeniden doğmasına vesile olurlar (Büker 2011: 106-107).

Platonov, sosyalizmin kurulma aşamasında kırsal kesimlerde yapılan hataları görür ve üniversite eğitiminin ardından ülkesinin inşasına katkıda bulunmak için mühendis ve yönetici olarak yoksul insanların yardımına koşar. Uçsuz bucaksız Rus

bozkırlarındaki bataklıkları kurutmak, su getirmek, hidroelektrik santrali kurmak için çalışır. Buradaki deneyim ve gözlemleri eserlerinin ana temasını oluşturur.

Platonov, eserlerinde gerçekçi davrandığını, devrimin ilk yıllarında gezdiği köylerin sosyalizmden pek haberleri olmadığı, haberi olanların da “artık her şey kendiliğinden düzelecek” düşüncesiyle çalışmadıklarını gördüğünü bizzat belirtir. Yazara göre 1920’li yıllar herkesin emeğini devrime feda ettiği yıllardır. Bu dönemde bireysellik ölür ve bu ölümle birlikte yeni bir varlık olan topluluk doğar.

Platonov, ülkemizde daha ziyade “Çevengur, 1928-29” ve “Çukur” (Kotlovan, 1930) eserleriyle tanınmaktadır. Devrimle yaşamları altüst olmuş insanların hayat dramlarının anlatıldığı “Çevengur” daki Zahar Pavloviç’in “insan tek başına yapamaz” şeklindeki ifadesi insanın var olabilmesi, hayatını sürdürebilmesi için diğer insanlarla bir arada olması ve onlarla bir birlik oluşturması gerektiği düşüncesini desteklemektedir. “Var olmak”(suşçestvovat) sözcüğü Platonov’un eserlerinde insanların yaşam mücadelesinin bir sembolü haline gelmiştir. “Çukur” eserinde bir yapı temeli için yerde kazılmış çukurdan yola çıkılarak tüm insanların mutlu bir şekilde birlikte yaşayacağı bir binanın temel kazısı anlatılır. Bu binayla sosyalizm sembolize edilmektedir (Hacızade 2006: 26).

30’lu yılların başında Sovyet Edebiyatında özel bir yere sahip olan Orta Asya konusu, L.Leonov’un “Çekirgeler”i (Sarançi), Vs. İvanov’un “M.N. Sinitsın’ın Takım Hikayeleri” (Rasskazov brigadira M.N. Sinitsına), P.Pavlenko’nun “Çöller”i (Pustini) ve N.Tihonov’un “Göçebeler”inde de (Koçevniki) işlenmektedir. Platonov, 1934 yılında bir grup yazar arkadaşıyla birlikte Türkmenistan’a gider. Orada sıkıntı çeken, ezilen insanları yerinde görür. Bu yolculuğu sırasında aldığı notlara dayanarak “Can ve “Takır” adlı eserlerini yazar (<http://www.philology.ru/literature2/krasnoshchekova-79.htm>).

Platonov’un “Can” eseri ilk olarak 5 Ağustos 1938 yılında *Literaturnaya gazeta*’nın 43. sayısında “Vatana Dönüş” (Vozvraşçeniye na rodinu) başlığı altında kısımlar halinde çıkar. 1947 yılında “Ogonyok” dergisinin 15. sayısında “İnsanın Yanıbaşındaki Mutluluk” (Şçaste vblizi çeloveka) adı altında, 1964 yılında ise “Prostor” dergisinin 9. sayısında kısaltılmış şekliyle yayımlanır. Eser, ancak 1978 yılında tam olarak yayımlanabilecektir. O dönemde doktora öğrencisi olan eleştirmen N.G.Poltavtseva, Platonov’un Prişvin gibi farklı şekilde de olsa insanın doğanın bir parçası olduğunu ve toplumsal değişimlerin heyecanıyla “Can” adlı uzun öyküdeki Çagatayev’in önüne şu karmaşık meseleyi koyduğunu söyler: “İnsanlarla dünya arasındaki kamulaştırmayı aşmak ve onları doğanın bir maddesinden toplum insanına dönüştürmek” (Çalmayev 1988:476-477). N.G.Poltavtseva, Platonov’un felsefi düşüncesini ve bu düşüncenin yazarın düzyazılarına yansımaları “Andrey Platonov’un Felsefi Düzyazısı” (Filosofskaya proza Andreya Platonova, 1981) başlıklı çalışmasıyla gözler önüne sermektedir. Çalışmanın giriş kısmı Platonov’un “(...) sanat boşluğu kaldıramaz; bir tarlanın otlarla dolması gibi sanatın da yaşama ve insanla doldurulması gerekir” sözleriyle başlar (Hacızade 2006:13).

“Can” eserinde ilk olarak Moskova Ekonomi Enstitüsü’nün avlusunda ortaya çıkan baş kahraman Nazar Çagatayev, on beş yıl önce doğduğu ve yaşadığı topraklardan ayrılmak zorunda kalmıştır. Annesi Gülçatay’ın “seni sevemeyecek kadar güçsüzüm artık, yalnız yaşayacaksın bundan böyle. Unutacağım seni” sözleri üzerine Nazar, “ben de unutacağım seni, ben de seni sevmiyorum. Küçük bir insanı doyuramıyorsunuz, öldüğünüzde de kimseniz olmayacak” (Platonov 1988:368) demesine rağmen hiçbir vakit unutmayacak, unutamayacaktır annesini ve doğduğu toprakları. Hive Seferi Kuvvetleri’nde görev yapan Rus askeri İvan Çagatayev’in oğlu olan Nazar, babasını hiç tanımamıştır. Çünkü o doğmadan önce baba ortadan kaybolmuştur. Zaten o vakitler Gülçatay, Koçmat’ın genç karısı ve iki çocuğunun anasıdır.

Nazar, uzun zamandır beklendiği Parti Merkez Komitesi'ne uğrar. Komite Sekreteri Nazar'a, Sarıkamış, Üst Yurt ve Amuderya Deltası dolaylarında çeşitli milletlerden oluşan küçük, göçebe bir halkın sefalet içinde dolaşıp durduğunu söyler. İçlerinde Türkmenler, Karakalpaklar, az sayıda Özbek, Kazak, İranlı, Kürt, Beluçiler ve kim olduğunu unutmışlar vardır. Anne Gülçatay'a göre bu halk kaçaklar, yetimler ve dermanı kesilince kovulan, kapı dışarı edilen yaşlı köleler, kocalarını aldatanlar, sevdiğinin aniden ölümüyle başka birini koca olarak istemeyen kızlardan oluşur. Ayrıca Tanrı bilmezler, dünyayla dalga geçenler, suçlular da yaşar orada. Eskiden Sarıkamış çukurluğunda yerleşik olan bu halk, Hive çölüne, Taşoğuz'a, Hocaeli, Köhne-Ürgenç'e ve başka uzak yerlere bir çeşit sezonluk tarım işi olan hoşarlarda/haşarlarda ve su dolaplarında çalışmaya giderdi. Halkın yoksulluğu ve çaresizliği öylesine büyüktü ki yılda birkaç hafta süren hoşar/haşar işini nimetten sayarlardı. Su dolaplarının işletilmesinde eşek niyetine çalışırlar, arklara su yürümesi için tahta çarkı vücutlarıyla hareket ettirirlerdi. Eşeği bir yıl boyunca beslemek gerekirken Sarıkamışlı işçileri ise kısa süreliğine ve ölmeyecek kadar beslemek mümkündü, nasıl olsa çekip gideceklerdi. İhtiyar Sufyan'ın sözleriyle bir avuç pirinç ve çörek için çalışmışlardı oralarda.

Hive Hanı bu naciz köle halkı iktidarıyla çoktandır ezmektedir. Önceleri seyrek, sonraları ise daha sık görülen saray atlıları her defasında Sarıkamış halkının içinden birkaç kişiyi seçip Hive'ye getirir, ya idam eder, ya da ebediyen zindana kapatırlardı. Amaç güya hırsızları, suçluları ve dinsizleri arayıp bulmaktı. Hive'ye gitmekten korkanlar kendileri ve aileleriyle ilgilenmeyi bırakıp halsiz bir şekilde yatmaya başlardı. Halk, yaşamaktan korkardı ve adeta yaşamayı unuttu. Ölü taklidi yaparlardı, zira mutluların ve güçlülerin gelip kendilerini tekrar ezeceklerinden korkarlardı. Halkın üçte biri ve hatta daha da fazlası habersizce Hive'ye götürüldüklerinde ise kaçınılmaz bir son olan ölümlerini beklemekteydiler ve bu durum eserde şu sözlerle yansımaları bulur: "Ölmeyi öğrettin bize epeydir, artık alıştık ve hep birden geldik, bir an önce öğrettiklerimizi unutmadan, halkın neşesi yerindeyken ölüm ver bize"(Platonov 1988:386).

Bu halka "Can" denilmektedir. Eserde dipnot olarak Can sözcüğünün Türkmen halk inanışına göre mutluluğu arayan ruh anlamına geldiği yazılıdır. Bu adı halk kendi kendine takmıştır. "Can", ruh ya da tatlı hayat anlamındadır. Çünkü Nazar'a göre halkın, ruhundan/canından ve doğuran anaların ona bahşettiği tatlı hayatlarından başka bir şeyleri yoktur. Bunun üzerine Komite Sekreteri, Can Halkı için "demek ki tüm varlığı göğsündeki yüreği, o da çarptığı sürece" der. Bu kayıp halkı bulup Sarıkamış çukurluğunda sosyalizmi kurması söylenir Çagatayev'e. Halk, yıllarca cehennem de yaşamıştır, biraz da cennette yaşmalıdır artık.

Çagatayev, doğduğu topraklara gönderilmekten son derece memnundur. Yolun bir bölümünü trenle giden Çagatayev, bir bölümünü ise başkentte unutulmuş toprağını yüreğiyle hissetmek adına yürüyerek gider. Yedi gün süren yolculuğu sırasında en yakın yaya yolunu takip ederek Taşkent'e varır. Burada yedi sayısının kullanılması tesadüfi değildir. Bilindiği gibi kutsal sayılan yedi sayısı varoluşu simgelemektedir. Mutluluğu kurmak için doğduğu topraklardadır. Bomboş çöl toprağı, deve, köpek, yırtıcı kuşlar hepsi acınacak haldedir ve tüm bunlar Nazar'ı göreve çağırır gibidir. Nazar, Amuderya Nehri'nin kuru yatağına varınca ön ayaklarına dayanarak insan gibi oturmuş bir deve görür. Bu deveyle karşılaşması semboliktir. Ölümüne mahkum edilen mutsuz varlıkların kahramanımız tarafından kurtarılma zinciri bu deveyle başlamaktadır. Deve, zayıftır, hörgüçleri çıkmıştır, kara gözleriyle akıllı, üzgün bir insan gibi ürkek ürkek bakar. Rüzgarın sürüklediği bir çeşit çalı olan perekati poleyi umutla aydınlanan gözleriyle takip eder, ancak perekati pole başka yöne gider, o vakit deve gözlerini yumar, çünkü nasıl ağlanacağını bilmez, bilemez. Deve, hareket kabiliyetini yitirse de yatıp kalmak istemez, yaşam kaynakları tükenene kadar beklemekten başka çaresi yoktur. Eserde leitmotif şeklinde karşımıza çıkan rüzgarda büyük bir balon gibi

sürüklenip yuvarlanan perekati pole çalısı halkla ve diğer canlılarla özdeşleştirilir. Rusça'daki perekati pole sözcüğüyle bir şekilde göç etmek, bir yerden başka bir yere gitmek zorunda bırakılan insanların kaderleri ifade edilmektedir. Toz içindeki bu çalı da yorgundur, yaşamak için sarfettiği emek ve hareketten dolayı güçlkle durabilmektedir; hiç kimsesi yoktur, ne akrabası, ne de bir yakını ve her daim bir yerden bir yere savrulmaktadır.

Her canlının üzerine kutsal bir varlıkmiş gibi titreyen Çagatayev, deve ölünce etini yemek zorunda kaldığında iştahsızca yiyecektir, çünkü kederli bir hayvanla beslenmek zoruna gidecek, deve de insanlığın bir ferdi gelecektir ona.

Nazar, Üst-Yurt'a doğru ilerlediği yerde Sufyan adında bir ihtiyara rastlar. Sufyan, bir tepenin iniş yerine kazılmış toprak bir damda yaşamaktadır. Küçük hayvanlar ve platonun yarıklarında bulduğu bitki kökleriyle beslenir. Hive Savaşı'ndan kalma Rus askerlerinin eski bir kaputunu giyer, başına bir kasket takar, ayaklarına ise pabuç niyetine bir bez bağlar. Kayıp insanları bulmak için Sufyan ve Çagatayev buldukları yerden ayrılırlar.

Kör Molla Çerkezov ve on yaşındaki kızı Aydim eserde dikkat çekici karakterler olarak karşımıza çıkarlar. Çerkezov, daha fazla yaşamak istemeyip kendini suya atan eşi Gün'ün ölümünün ardından düşüncelerden ve uykusuzluktan bir türlü kurtulamamaktadır. Hatta daha da ileri gider ve karşılığında kızı Aydim'ı verip genç bir dişi eşek getirmesini ister Sufyan'dan. Eşeği olmadığını söyleyen Sufyan, eşeğe karşılık kızını ihtiyar bir kadınla değiştirmesini salık verir. Bu ihtiyar kadın, yine zor şartlar altında yaşamaya çalışan Çagatayev'in annesi olacaktır.

Çagatayev, annesiyle karşılaştığında annesinin o eski parlak kara gücünün gözlerinde ışıdamaz olduğunu fark eder. Zayıf, küçük yüzü ardı arkası kesilmeyen kederler ve yaşamak için bir neden kalmadığından yabanileşmiş gibidir. Çagatayev, annesinin yüreğinin Molla Çerkezov'la sürdüreceği aile yaşantısı içinde ısınacağını ummaktadır. Annesinin yaşadığı yerde sazdan birkaç oba dışında başka bir şey yoktur. Evdeki iki hasırdan biri evin toprak tabanını örtmek, diğeri ise uyumak içindir. Tüm giysisi çeşitli kumaş parçalarıyla yamanmış boyuna kadar çektiği entari görünümü koyu renkli bir etektir. Gülçatay, oğlu geldiğinde ot kökü deşmeye, sazdan sepet yardımıyla su birikintilerinden küçük balık tutmaya, kuş yuvalarından yumurta ya da kuş yavrusu toplamaya, yani varlığını sürdürebilmek için tabiatın bir şeyler koparmaya gider. Değişen pek de bir şey yoktur. Zenginlerin çay içip koyun eti yedikleri, yoksulların ise havanın ısınmasını ve otların büyümesini bekledikleri eski dönemlerde anne Gülçatay, arada iş için Hive'ye giderdi. Sürekli iş bulamaz, pazarda yatıp kalkar, satıcıların yerde bıraktığı artıkları yerdi.

Aslında umutsuzluğun ilk belirtileri Çagatayev'in henüz doğduğu topraklara gitmeden önceki Moskova sahnesinde verilir. Çagatayev, otuz dört yaşında Kimya Enstitüsü'nde bitirme tezi hazırlayan Vera ile tanışıp hemen evlenir. Vera, o sırada ölen eşinin ardından karnında bebeğiyle ne yapacağını bilmez bir durumdadır. Çagatayev, onunla evlenmesine ve kaderini paylaşmasına rağmen Vera'nın hala yalnızlığa mahkum olduğuna inanmasına şaşır kalır. Vera'ya bebeğiyle ilgili "bir an önce doğur onu, sevinecektir doğduğuna" sözleri üzerine Vera, "belki de ebediyen çile çekecektir" (Platonov 1988:374) der. Kurtarıcı rolündeki Çagatayev, mutluluğun herkese neden inanılmaz geldiğini, insanların birbirlerini neden yalnızca hüznle "cezp etmeye" çalıştıklarına bir türlü anlam veremez.

İnsanlar gibi tabiat da diğer canlılar da umutsuzdur, canlarından bezmişlerdir adeta. Dilsiz, havlayamayan köpeğin içinde bile sefil bir kalp atmakta, gözlerinde çaresizlik gözyaşları durmaktadır. Daha sonra aynı köpek halkı ötelere takip edecek, gündüzleri bozkır kartalları ve diğer vahşi hayvanlar tarafından fark edilmemek için

derin kumlara gömülecek ve çölde devrilip kalan insanları yiyerek hayatta kalmaya çalışacaktır.

Eserdeki koyunlar, halk ve yırtıcı kuşlar zincirin birer halkalarıdır. Koyunlar ölüme bırakılan/terkedilen otları, insanlar koyunları yerler, yırtıcı hayvanlar ise ölenlerin cesetlerini parçalarlar. Kuşların ve yırtıcı hayvanların insanlar kadar akıllı gösterildiği efsaneler ve masallarda olduğu gibi eserde de hayatın amacında herkes, herşey eşitlenmiştir.

Çağatayev'in yanına Bölge Yürütme Komitesi yetkilisi Nur Muhammed çıkarılır. Nur Muhammed, halkın kalbinin yokluktan harap düştüğünü, zihninin gerilediğini ve mutluluğu hissedecek bir organı kalmadığını söyler ve ona göre bu halk rahat bırakılsa, unutulsa, çölün bir yerine, bozkıra ya da dağlara götürülse, yok sayılsa daha da iyi olacaktır. Altı ay önce bölgeye gönderilmesine rağmen hiçbir şey yapmamıştır. Geldiğinde halk yüz kişidir, şimdi ise daha az. Muhammed, ölenlere mezar kazmakla görevini yerine getirmiş saymaktadır. Çağatayev'in ölüleri halkın yakınlarının da gömebileceğini söylemesi üzerine Nur Muhammed, "ölüleri diriler gömmeli, burada ise diri yok" (Platonov 1988:399) şeklinde açıklar. Canlıların sayısı azaldıkça, çölde olsun, yeryüzünde olsun, payına daha fazla mal düşeceğini varsayan Nur Muhammed'e rağmen halk, Sarıkamış'a doğru yola çıkarılır. Çağatayev, bulunduğu koyun sürüsünü halkının bulunduğu yere doğru yöneltir. İnsanları uyandırır, ateş yakıp koyun eti haşlamak için bir tür küçük, Orta Asya çalılığı olan saksaul ve kuru ot toplamalarını ister. Halk, sadece akşamları ve sabahları ilerleyebilir, gündüz halsizlik ve sıcağa yenilerek kumların içine gömülüp uyur. Kara bir çöl rüzgarının ayaklanmasıyla kum, kaçan koyunların izlerini örter. Koyun sürüsünün izini sürmek anlamsızlaşır ve halk, çölün ortasında yiyeceksiz ve yarımsız kalakalır. Sarıkamış'a ulaşacak gücü yoktur insanların. Fırsattan istifade etmek istercesine Nur Muhammed, bu işi bitik, güçsüz düşmüş halkı Afganistan'a götürüp eski hanlara köle olarak satmaya niyetlenir. Ancak kum ve rüzgar Can Halkı'nın ayaklarını yerden keser ve şuursuzca sağa sola savurur. Afganistan'a varabilecek durumda değildirler. Muhammed, Sovyetler Birliği'nden bir halkın eksilmesine sevinmektedir. Bir zamanlar beyler için koca nehirlere açmış/kazmış işçiler artık hiç bir şey yapamayacaklardır, kendileri için bir mezar bile kazamayacaklardır. Çağatayev, halkın dermansızlığını görüp bu sefer de yalnızca Aydın'ı yanında Afganistan'a götürmeye kalkan Muhammed'i durdurabilmek için ayağından vurmak zorunda kalır.

Çağatayev, çevrede yiyecek aramaya çıktığı günlerin birinde kafasına düşmeye hazırlanan bozkır kartallarından birini vurur, o sırada yara almaz. Ancak dişi olanı Çağatayev'in sağ bacağına saldırıp bir parça et koparınca yaralanır. Çağatayev'in kartallarla mücadele sahnesi mitolojide her şeyi önceden anlayan, öngören anlamına gelen Prometheus'un kartalla savaşma sahnesini çağırıştırır.¹

Yaralanmasına rağmen yiyecek için kuşlar gelmeden önce kuma yatan Çağatayev'in eski gücü yoktur. Kuş avı boş bir iş gibi görünse de halsizliği geçene kadar ancak o gelir elinden. Yiyebilecek durumdaki herkese birer parça kuş eti verilir. Güçlerinin çığnemeye ve sindirime gitmemesi düşüncesiyle pek bir şey de yiyemezler aslında. Eserde kuş eti tokluk hissi için değildir. Aksine halkın birbirlerine toplu bir hayatla bağlanmalarını sembolize eder. Et, insana gerçeklik hissi verecek ve onlar

¹ Bilindiği gibi bencilliği ve despotluğundan ötürü Zeus'a kızan Prometheus, Zeus'un sakladığı ateşi Olympos Dağı'ndan çalarak ölümlülere götürür. Bunun üzerine Zeus, Prometheus'u cezalandırır, onu Kaukasos Dağı'na zincirler ve üzerine bir kartal salar. Kartal, hergün Prometheus'un ciğerini yer, ama ciğer yeniden oluşur. Burada ciğerin yeniden oluşmasıyla zalimliğe boyun eğmeyenlerin, mücadelesini sürdürenlerin daima varolacağı anlatılmaktadır. (<http://www.itusozluk.com/goster.php/prometheus>)

yaşadıklarının, var olduklarının farkına varacaklardır. Buradaki yemek, hem insanların ruhunu beslemekte, hem de manasız, boş bakışların yeniden parlamasına, güneşin yeryüzüne dağıttığı ışığı görmelerine yaramaktadır.

İkamet için seçilen Üst-Yurt vadisinde yalnızca iki kişi çalışır: Çagatayev ve Aydim. Can Halkı, bedenini hoşarlarda/haşarlarda, çöllerde yokluk çekerek tüketmiş, yaşam amacını unutup, bilincini ve merakını kaybetmiştir, çünkü arzuları/istekleri hiçbir vakit gerçekleşmemiştir. Ortak mutluluk için birlikte hareket etme gücü yoktur onlarda. Her şey çökmüş, yoksulun akli olan hayal gücü de ölüp gitmiştir. Vücuttan koparılan aklın ölümü alegorik bir şekilde Vera'nın odasındaki tabloda aktarılmıştır: Dünyanın düz, gökyüzünün ise yakın sanıldığı bir vaktin düşü yansıtılır. Eski vakitlerin sonsuzluğuna dalıp giden, boşluğa, bilinmeyene uzun süre bakan bir adamın sonunda dayanamayıp gövdesinin bitkin düşüp ölmesi canlandırılır tabloda. Kölelik, sömürülme yalnızca vücudu değil, akli kalbi ruhu da mahveder ve ölüme terk eder. Bu metafor, kum fırtınasına yakalanan halkın elbiselerini çıkararak bir daha uyanmamak üzere kuma gömüldükleri sahnede betimlenir.

Eserdeki “tek” (odno) ve “hiçbirşey” (ničego) sözcükleri Can Halkını karakterize eder. Platonov'un anlattığı yoksul insanları John Berger bir yazısında şöyle tanımlar: “Varları yokları ellerinden alınıp içlerinde uçsuz bucaksız bir boşluk oluşan ve bu boşlukta ruhlarından, yani sadece hissetme ve acı çekme yeteneklerinden başka bir şeyleri kalmayanlar” (<http://www.metiskitap.com/Metis/Catalog/Text/63290/> Behçet Çelik, “Canlı Olmaktan Utanmak”, Notos Edebiyat Dergisi, Aralık 2010-Ocak 2011).

Tüm zorluklara rağmen halkın Üst Yurt'a gelebilmesi Çagatayev'in zihninde mutluluk düşüncesi uyandırır. Ona göre Can Halkı kendi gücüne dayanarak ölümden kurtulmaya çalışmalıdır. Çagatayev, yardım için şehre gider ve yardım gelir. Gelen arabanın farları eski cehennemsi dünyanın dibini aydınlatır gibidir. Çagatayev, halkının gelen yardımla iyi beslenerek kemiklerinin güçlenmesini ve kendileri dışında tüm halkların tattığı bencillik ve kendini koruma duygusunu tatmalarını ister. Gelen yardımla karnı doyan ve ortak duvarla çevrili kerpiçten dört küçük ev yapıldığı için artık üşümeyen Can Halkı, kendinde gitme gücü bularak Üst Yurt'u bırakıp farklı yerlere dağılır.

“Can”, otuzlu yılların Sovyet gerçeği için tipik bir sahneyle sona erer: Halk, yurduna geri döner, Kolhoz organize eder. Çagatayev ise görevini tamamlar, Aydim'i da yanına alır ve Moskova'ya geri döner. Aydim, Moskova'da eğitim alacak ve Üst Yurt'a geri döndüğünde halkına, doğru bir hayat sürmenin yolunu öğretecektir. Çocukları geleceğin birer umudu olarak gören Platonov, bu düşüncesini eserde Moskova'da Vera'nın ilk eşinden olan Ksenya ve Üst-Yurt'taki Aydim'la desteklemektedir.

Gogol'ün “Ölü Canlar”ı eserine gönderme yapılan “Can”da açlıktan kırılan yoksul köy halkının hayatta kalma savaşıyla, Sovyet ekonomi politikalarının ne kadar çelişkili olduğu vurgulanır (<http://metiskitap.com/Catalog/Text/63286/Lemi> Özgen “Balık Düşünmez, Çünkü Herşeyi Bilir”, K Dergisi, 3 Eylül 2010). Ayrıca Zerdüş't öğretisindeki iyilik ve kötülüğün temsilcisi Ormuzd ve Ahriman'a da gönderme yapılır. Horasan'da Kopet Dağları'nın ardında İran'da huzurun dostu Mutluluk Tanrı'sı Ormuzd'un yaşadığı ve Ahriman'ın bir türlü oraya ulaşip mutluluğu yakalayamaması anlatılırken mutluluğa ulaşmak için gerekli güç ve mücadele ruhu aşılarmaya çalışılır.

Sonuç itibarıyla yola çıktığında devrimin tutkulu bir savunucusu olan Platonov, inanılan ve vaat edilen değerlerin gerçekleşmemesi neticesinde büyük bir hayal kırıklığına uğrar ve bunu eserlerinde dile getirir. Yazar, “Can” eserinde de devrim hükümetinin Çarlık Rusyası'ndan devraldığı yoksulluğun, açlık ve sefaletin acı tablosunu gösterirken bu kötü hayat şartları karşısında varoluşçu bir yaklaşım sergiler. Hayatta kalma savaşının düşünce ve duygu dünyasına yaptığı etkiler anlatılırken eski

ve yeni düzen arasında pek bir farkın kalmadığının da altı çizilir. Ancak açlığın, yokluğun ve terkedilmişliğin bir kader olmayıp insan/can var oldukça yaşamaya devam edeceği ve bunun için de öncelikle insanların bedenlerini ve ruhlarını kölelikten kurtarma düşüncesinden hareketle her ruhta/canda bireyselliği farkına vardırarak gerektiği vurgulanır. İnsani her türlü duygudan yoksun adeta mekanikleşmiş bir toplum anlayışı değil, hümanist prensiplere dayalı bir özgürlüğe ihtiyaç duyulduğu ve her şeye rağmen iyiliğin kötülüğü yeneceğine dair bir umut, aydınlık, mutlu bir ülkeye/dünyaya ulaşma isteği ve yolu Platonov'a özgü bir üslupla gösterilmeye çalışılmaktadır.

KAYNAKÇA

- BÜKER, Y., (2011): *İlyâ İlf ve Yevgeni Petrov'un "On İki Sandalye" Adlı Romanındaki Hiciv Sanatı*, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü, Ankara, 2011 (Yayımlanmamış Yüksek Lisans tezi)
- ÇALMAYEV, V.(1988), "**Can**", Primeçaniya, Moskva, Sovetskaya Rossiya
- HACIZADE, L., (2006): *A.P.Platonov'un Eserlerinde İnsan*, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Rus Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı, Konya (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi)
- PLATONOV, A., (1988): *Povesti i rasskazı 1928-1934 godı*, Moskva, Sovetskaya Rossiya
- VOLKOV, S., (2008): *İstoriya russkoy kulturi XX veka Ot Lva Tolstogo do Aleksandra Soljenitsina*, Moskva, Eksmo
- <http://www.philology.ru/literature2/krasnoshchekova-79.htm> (E.T.10.08.2011)
- <http://www.metiskitap.com/Metis/Catalog/Text/63290/Behcet> Çelik, "Canlı Olmaktan Utanmak", **Notos Edebiyat Dergisi**, Aralık 2010-Ocak 2011 (E.T.17.09.2011)
- <http://metiskitap.com/Catalog/Text/63286/Lemi> Özgen "Balık Düşünmez, Çünkü Herşeyi Bilir", **K Dergisi**, 3 Eylül 2010 (E.T.17.09.2011)
- <http://www.itusozluk.com/goster.php/prometheus> (E.T.15.09.2011)